

Dr hab. Marta Kaliska, prof. UMK
Wydział Humanistyczny
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu
Katedra Języków Romańskich
ul. Bojarskiego 1
87-100 Toruń
m_kaliska@umk.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej w dyscyplinie językoznawstwo mgra Ilario Coli

Pod tytułem

**LA TRADUZIONE AUDIOVISIVA DELLA COMICITÀ NELL'ODIERNO
CABARET POLACCO E ITALIANO COME ELEMENTO DI
INSEGNAMENTO DELLA LINGUA ITALIANA AL LIVELLO DEGLI STUDI
UNIVERSITARI DI FILOLOGIA**

Tytuł polski:

**PRZEKŁAD AUDIOWIZUALNY KOMIZMU WE WSPÓŁCZESNYM POLSKIM I
WŁOSKIM KABARECIE JAKO ELEMENT NAUCZANIA JĘZYKA WŁOSKIEGO
NA STUDIACH FILOLOGICZNYCH**

Promotor: dr hab. Magdalena Szeplińska-Baran, prof. UŁ

Przedmiotem ww. rozprawy doktorskiej jest możliwość zastosowania tłumaczenia audiowizualnego tekstów humorystycznych i kabaretowych w nauczaniu języka włoskiego jako techniki dydaktycznej sprzyjającej rozwojowi kompetencji językowo-komunikacyjnej w tym kompetencji społeczno-kulturowej. Tekst pracy zajmuje 299 stron, a dołączony aneks 100 stron. Umieszczono w nim tabele i listy materiałów będących podstawą zarówno przeprowadzonego badania, jak i przykładowych zadań dydaktycznych opisanych w rozprawie. Tabele zawierają dane dotyczące filmów i programów kabaretowych wraz z uporządkowanymi chronologicznie latami transmisji, ich autorami, jak i tłumaczeniem tytułów na język polski. Dodatkowo, znalazła się tu także lista podręczników do nauki języka włoskiego, które były przedmiotem analizy elementów komicznych w materiałach dydaktycznych.

Co do samej rozprawy, to składa się ona ze wstępu, pięciu głównych rozdziałów, z których trzy pierwsze mają charakter teoretyczny a dwa ostatnie analityczny oraz ogólnego podsumowania. Na stronach 285-292 znajduje się dość obszerna bibliografia i netografia, a na końcu pracy trzy streszczenia w języku włoskim, angielskim i polskim. Jak wynika z lektury rozprawy, jej celem jest zarówno przedstawienie możliwości dydaktycznych jakie daje zastosowanie tłumaczenia audiowizualnego w klasie, jak i uwypuklenie wartości kulturowej tekstów o charakterze humorystycznym, które mogą służyć do rozwijania kompetencji językowej a zwłaszcza tej społeczno-kulturowej u osób uczących się. Praca wpisuje się tematycznie w obszar badań glottodydaktycznych, ponieważ dotyczy ona zastosowania tłumaczenia audiowizualnego jako techniki nauczania.

Struktura i treść rozdziałów

Co do struktury rozdziałów, to należy podkreślić, że są one odpowiednio usystematyzowane a ich treść podparta właściwie dobraną bibliografią głównie polsko-, włosko- i anglojęzyczną.

Wstęp stanowi wprowadzenie w problematykę rozprawy; zostają tu przedstawione cele, jak i uzasadnienie dla podjętego problemu badawczego. Co ważne, Autor przybliży również najważniejsze założenia ESOKJ (*Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie* z 2002 r. – wersja włoska i zaktualizowany tom z 2018 r.; 2020 r. – wersja włoska), odnosząc je do wybranych przez siebie materiałów audiowizualnych. Podkreślony zostaje tu autentyczny charakter tego rodzaju materiałów, które są skierowane przede wszystkim do rodzimych użytkowników języka. W tabelach przytoczono opisy poziomów biegłości odnoszące się do tych umiejętności i kompetencje osób uczących się, które niezbędne są do wykonywania zadań dydaktycznych związanych z tłumaczeniem audiowizualnym, jak np. rozumienie, pisanie, kompetencja socjolingwistyczna i kompetencja tłumaczeniowa. Co ciekawe, w drugiej części wstępu, Autor omawia trzy poziomy trudności w pracy nad tekstem audiowizualnym zgodne ze spiralnym systemem nauczania języka: wprowadzenie, poziom pośredni i zaawansowany. Jest to propozycja metodologiczna, która ma służyć lepszej organizacji pracy dydaktycznej i odpowiedniemu skalowaniu poziomu trudności zadań.

Reasumując, należy zauważyć, że wstęp nie jest wyłącznie wstępem do pracy, lecz niemal pierwszym rozdziałem analitycznym, w którym Autor zarysowuje już własną propozycję

rozwiązań metodologicznych odnośnie do zastosowania tekstów audiowizualnych w klasie.

Rozdział pierwszy, pt. *Approcci e metodologia glottodidattica*, poświęcony jest najważniejszym zagadnieniom z zakresu nauczania języków: wyjaśnione tu zostają pojęcia, jak 'teoria językoznawcza', 'podejście', 'metoda', 'technika' oraz 'kompetencja' w odniesieniu do poszczególnych obszarów wiedzy i umiejętności. Rozważania na temat definicji tych pojęć podsumowano w tabelce nr 4, w której teoriom dominującym w różnych okresach historycznych przypisano odpowiednie podejście, metodę i techniki dydaktyczne. W kolejnej części rozdziału Autor przechodzi do bardziej szczegółowego omówienia rozwoju metodologii nauczania, wskazując autorów i zwolenników danej teorii, lata największej popularności różnych podejść i metod oraz ich najistotniejsze cechy. Przybliżony tu zostaje również schemat komunikacji Romana Jakobsona oraz kompetencja komunikacyjna Della Hymesa. Autor koncentruje uwagę na późniejszych definicjach kompetencji komunikacyjnej, tej przedstawionej w ESOKJ, jak i tych zaproponowanych przez włoskich badaczy, głównie P. Balboniego i A. Ciliberti. Zabrakło tu niestety szerszego ujęcia tematu, który został niezwykle bogato opisany w literaturze przedmiotu, przez badaczy, jak np.: H. G. Widdowson, L. Bachman, M. Swain, G. Canale, M. Pichiassi.

Zauważa się również brak dokładnego omówienia pojęcia 'kompetencji (inter)kulturowej', do której Autor tylko nawiązuje. Tego rodzaju kompetencja wydaje się dość istotna właśnie w przypadku tłumaczeń audiowizualnych, które wymagają nie tylko znajomości kultury języka obcego/drugiego, lecz także wiedzy i umiejętności w zakresie kultury rodzimej. Niestety w pracy nie pojawiają się nazwiska najbardziej uznanych badaczy w tej dziedzinie, jak np. M. Byram, K. Risager.

Mimo pewnych braków bibliograficznych, pojęcie kompetencji językowo-komunikacyjnej można uznać za właściwie zdefiniowane, szczególnie że w kolejnych podrozdziałach w wyczerpujący sposób przedstawiono definicje kompetencji tłumaczeniowej i cyfrowej, które oczywiście wpisują się w tematykę pracy. Należy podkreślić dużą wartość merytoryczną tych podrozdziałów.

Ostatni podrozdział 1.3. poświęcono postaci ucznia, czy też osoby uczącej się i jej cechom wpływającym na proces uczenia się, do których należą z jednej strony motywacja i chęć autorealizacji, z drugiej niepokój i filtr emocjonalny mogący blokować przyswajanie języka. Autor omawia temat z perspektywy klasyfikacji podejść i metod zaproponowanej przez A. Ciliberti: nauczanie ukierunkowane na (1) język, (2)

komunikację i (2) osobę uczącą się. Aktualne tendencje glottodydaktyczne wpisują się w ten trzeci etap, kiedy to potrzeby ucznia stały się punktem wyjścia do tworzenia programów nauczania. Warto byłoby zakończyć ten rozdział wzmianką na temat nauczania inkluzyjnego i panującego obecnie eklektyzmu dydaktycznego sztygo właśnie na miarę ucznia.

Rozdział drugi pt. *Usò e ruolo dell'audiovisivo nella glottodidattica* dotyczy zastosowania materiałów audiowizualnych w glottodydaktyce. Podkreśla się tu cechy tego rodzajów tekstów, ich autentyczny charakter, dzięki któremu osoby uczące się mogą poznać zarówno rzeczywiste przykłady użycia języka, jak i elementy kulturowe. Uwypuklone zostają również pewne trudności po stronie nauczyciela, który musi nierzadko poświęcić dużo czasu na wybór odpowiedniego programu lub filmu. Problemy te mogą zostać rozwiązane dzięki zastosowaniu podejścia polegającego na uczeniu się we współpracy i przez odkrywanie (*discovery learning*), które umożliwia zaangażowanie osób uczących się już na etapie wyboru filmu.

W podrozdziale 2.2. zostaje pokrótce omówiona historia rozwoju środków audiowizualnych oraz ich niezwykle szybki rozwój w obecnych czasach. Autor próbuje tu także odpowiedzieć na pytanie, dlaczego warto korzystać z materiałów audiowizualnych w klasie, wymieniając treści, które mogą być szczególne przydatne dla osób uczących się. Dodatkowo, opisuje metodologię pracy dydaktycznej z ich użyciem oraz ponownie cytuje deskryptory poziomu biegłości językowej opisane w ESOKJ. Podkreśla fakt, że materiały audiowizualne mogą być tzw. 'znaczącym' materiałem dydaktycznym dla osoby uczącej się, czyli interesującym i stymulującym do nauki. Autor wskazuje również różne obszary kompetencyjne, do kształcenia których można wykorzystać określone rodzaje tłumaczenia audiowizualnego, w tym, co wydaje się niezwykle przydatne, technikę dubbingu do ćwiczenia prawidłowej wymowy w języku włoskim. Należy podkreślić, że w tym rozdziale został omówiony szereg darmowych i łatwo dostępnych programów komputerowych i aplikacji służących do obróbki filmów, w tym opracowania podpisów lub podkładania dubbingu. Jest to bardzo wartościowa i przydatna część pracy, gdzie Autor wykazał się dużo znajomością tematu i doświadczeniem dydaktyczno-informatycznym. Co więcej, znalazły się tu także odniesienia do czasów pandemii i konieczności opracowania lekcji zdalnych w trybie synchronicznym i asynchronicznym, np. *flipped classroom*. W ostatniej części zilustrowano pod kątem teoretycznym schematy zadań i ćwiczeń do materiałów

audiowizualnych, co stanowi wartość dodaną pracy i może być bardzo przydatne dla nauczycieli języków obcych.

Rozdział trzeci pt. *Il cabaret polacco e italiano* poświęcony jest historii polskiego i włoskiego kabaretu. Niemniej już na wstępie Autor podkreśla znaczenie materiałów humorystycznych i kabaretowych względem celów badawczych swojej pracy, nawiązując ponownie do założeń glottodydaktycznych przedstawionych w tomie dodatkowym ESOKJ z 2020 r. (tłumaczenie włoskie). Analiza tekstów humorystycznych przeprowadzona jest sprawnie: Autor dowodzi ich przydatności w rozwijaniu kompetencji językowej i społeczno-kulturowej, proponując jednocześnie pewne rozwiązania dydaktyczne ukierunkowane na sprawdzenie poziomu rozumienia komizmu w języku włoskim. Z jednej strony uwypuklone zostają tutaj zalety tego rodzaju tekstów, z drugiej wskazuje się też na pewne trudności i ograniczenia, np.: trudności językowe i kulturowe mogące wystąpić zarówno u nauczyciela jak i osób uczących się. Następna część rozdziału trzeciego koncentruje się już wyłącznie na historii i ewolucji kabaretu w Polsce i we Włoszech począwszy od pierwszych dziesięcioleci XX wieku. Znajdujemy tu szereg informacji na temat najważniejszych wydarzeń, miejsc, lokali, twórców oraz uwarunkowań historycznych, co świadczy o znakomitej znajomości tematu przez Autora. Wymienione tu zostają także gatunki kabaretu, główne tematy i podtematy skeczy oraz typowe elementy i cechy gatunku. Całość opiera się na szerokiej bibliografii oraz samodzielnie przeprowadzonej analizie najważniejszych programów kabaretowych w Polsce i we Włoszech. Rozdział ten stanowi imponujące kompendium wiedzy o kabarecie oraz np. stand-upie w obu krajach.

Rozdział czwarty pt. *La presenza dell'umorismo nella glottodidattica dell'italiano come LS: analisi e traduzione* stanowi pierwszy rozdział analityczny, w którym przedstawiono wyniki samodzielnie przeprowadzonego przez Doktoranta badania nad obecnością elementów humorystycznych w podręcznikach do nauki języka włoskiego. Szczegóły wyników i lista podręczników znalazły się w aneksie do rozprawy. We wstępie do rozdziału Autor z jednej strony objaśnia różnice znaczeniowe między pojęciami 'komizmu' a 'humoru', z drugiej zastanawia się nad rolą śmiechu w nauczaniu języków obcych, zaznaczając przy tym, że śmiech czy też uśmiech pojawia się u osób uczących się, jeśli dobrze zrozumieją treść danego przekazu. Zastosowanie elementów humorystycznych zostaje omówione zarówno pod kątem plusów jak i minusów w oparciu o prace takich badaczy jak S. Krashen, P. Celentin i A. Mollica.

Wyniki badania zostają przedstawione w podrozdziale 4.4.1. oraz w aneksie, w którym podaje się dokładnie, jakiego rodzaju materiały humorystyczne znalazły się w danym podręczniku lub też czy były one w ogóle obecne (+ / -). Doktorant wziął pod uwagę 60 podręczników od poziomu A1 do C2, z których każdy został odpowiednio opisany w tabeli, co pozwoliło na procentowe wyliczenie obecności elementów humorystycznych w analizowanych publikacjach. Jak wynika z badania w 39% podręcznikach nie znalazł się żaden tekst o charakterze humorystycznym, w 32% teksty tego typu występują wyłącznie okazjonalnie, a w 29% przypadków ich użycie jest systematyczne i celowe. Autor zauważa też pewną stereotypowość materiałów o charakterze kulturowym, objawiającą się omawianiem ciągle tych samych tematów, jak np.: kuchnia włoska, piłka nożna, piosenki o miłości, co tyczy się szczególnie niższych poziomów zaawansowania. Reasumując, należy podkreślić, że to badanie stanowi dodatkowy atrybut pracy, ponieważ nie odnosi się bezpośrednio do problematyki tłumaczenia audiowizualnego, natomiast jego celem było uwydatnienie zbyt rzadkiego wykorzystania w dydaktyce języka włoskiego elementów humorystycznych, mogących pozytywnie wpływać na proces przyswajania języka. Pod względem metodologicznym analiza została wykonana poprawnie, choć brakuje w niej niekiedy dokładnych danych dotyczących frekwencji użycia elementów humoru w podręcznikach.

Rozdział kończy się podsumowaniem odnoszącym się do kompetencji humorystycznej i roli nauczyciela w odpowiednim interpretowaniu znaczeń. Autor nie wskazuje jednak na różnicę między nauczycielem rodzimym użytkownikiem języka a tym nierodzimym, co wydaje się dość ważne w przypadku konieczności prawidłowego objaśnienia elementów kulturowych.

Rozdział piąty pt. *Proposta di insegnamento dell'italiano a livello avanzato attraverso l'analisi e la traduzione audiovisiva del cabaret polacco ed italiano* poświęcony jest już właściwemu tematowi pracy, czyli zastosowaniu elementów tłumaczenia audiowizualnego w nauczaniu języka włoskiego od poziomu B1 wzwyż. Autor podkreśla, że ta rozprawa doktorska jest owocem jego dwudziestoletniej pracy dydaktycznej. W badaniu wzięli udział studenci II i III roku Filologii włoskiej Uniwersytetu Łódzkiego z lat 2013-2019; korpus tekstów obejmuje różnego rodzaju materiały audiowizualne emitowane od lat 90. XX wieku, przy czym kilka skeczy pochodzi już z lat 60. (występuje w nich znany włoski aktor i komik Totò). Wszystkie materiały filmowe uwzględnione w korpusie zostały przedstawione chronologicznie w tabeli nr 9. Średnia długość filmów to 7 minut. Jak wyjaśnia Autor, materiał badawczy

stanowią zawarte w nich elementy społeczno-kulturowe, takie jak dialektyzmy, gry słów, wyrażenia frazeologiczne, dysfemizmy i wulgaryzmy oraz odniesienia historyczno-kulturowe, których znajomość umożliwia właściwą interpretację znaczenia tekstów językowych.

W tabelach nr 10-37 bardzo dokładnie zilustrowano i objaśniono ww. elementy obecne w materiałach filmowych wraz z objaśnieniami i tłumaczeniami na język polski.

W podrozdziałach 5.5. i 5.6. Autor najpierw omawia możliwości zastosowania elementów tłumaczenia audiowizualnego w praktyce dydaktycznej i przedstawia zadania sprawdzające poziom rozumienia tekstów. Następnie przechodzi do zdefiniowania samodzielnie wyznaczonych strategii tłumaczeniowych (*prestito, calco, traduzione letterale, adattamento, sostituzione, accentuazione, attenuazione, aggiunta, omissione, adattamento, ricreazione lessicale, riscrittura, sintesi*) w oparciu o prace takich badaczy, jak J. Malone, I. Ranzato oraz J. P. Vinay i J. Darbelnet. W następnych podrozdziałach Autor przeprowadza jakościowo-ilościową analizę tłumaczeń studentów z języka włoskiego na polski w poszczególnych kategoriach elementów kulturowo-społecznych (dialektyzmy, gry słów, frazeologizmy, dysfemizmy, itd.), omawiając również popełniane przez studentów błędy. Wyniki ukazują preferencje studentów co do doboru strategii tłumaczeniowych: niemal we wszystkich kategoriach przeważa wyraźnie jedna z nich: *sostituzione* (substytucja), na drugim miejscu plasuje się tłumaczenie dosłowne a na trzecim *riscrittura*.

W ostatnim podpunkcie Autor analizuje strategie tłumaczeniowe z języka polskiego na włoski, ale już nie tylko pod kątem technik tłumaczeniowych, ale bardziej poprawności morfo-składniowej i znaczeniowej. Jednocześnie Autor podaje możliwe sposoby oceniania tego rodzaju tłumaczeń.

Uwagi krytyczne

Rozprawa doktorska opracowana jest w bardzo dokładny i staranny sposób, za pewne uchybienia można uznać wymienione poniżej kwestie.

- ⇒ Brak niektórych pozycji w bibliografii, np. Celentin 2012.
- ⇒ Odnośnie do tabeli nr 2, to do końca nie jest dla mnie jasne, dlaczego nie nawiązuje się do poziomu A2: w *Volume complementare QCER* (2020) na str. 225 znajdują się deskryptory dla kategorii 'tłumaczenie pisemne' od poziomu A1. Należałoby odnieść się szerzej do deskryptorów poziomu biegłości dla

poszczególnych kompetencji, nawet nawiązać do ‘mediacji’ (QCER 2020: 100), ważnej dla kompetencji tłumaczeniowej.

- ⇒ W podrozdziale 1.2. zabrakło dokładnego omówienia definicji ‘kompetencji interkulturowej’ w oparciu o prace jej głównych teoretyków, jak np. M. Byram, G. Hofstede.
- ⇒ W niektórych miejscach brakuje podania roku publikacji, do której Autor się odnosi, np. s. 64, 156.
- ⇒ Nie jest dla mnie jasne, dlaczego w kategorii *elementi diatopici*, czyli geograficzne warianty języka włoskiego i dodatkowo dialekty, zostały uwzględnione anglicyzmy, takie jak *staff*, *business* (s. 184)? Powinny one tworzyć oddzielną kategorię lub nie zostać uwzględnione w korpusie.
- ⇒ W podrozdziale 5.4.4. (*Modi di dire*) warto byłoby nawet pobieżnie zdefiniować kategorie związków frazeologicznych podanych w tłumaczonych przykładach.
- ⇒ W podpunktach 5.2. i 5.3., w których Autor objaśnia metodologię badawczą nie znalazłam wyraźnej informacji na temat liczby studentów, których tłumaczenia zostały uwzględnione w badaniu.
- ⇒ W podrozdziale 5.6. nie została wyjaśniona różnica między pojęciami, takimi jak ‘strategia’ i ‘technika’ tłumaczeniowa. Oczywiście Autor mógł wybrać terminologię odpowiednią do jego badania, ale warto byłoby nawiązać do prac np. K. Hejwowskiego, L. Moliny czy A. H. Albira na temat klasyfikacji właśnie technik przekładowych.

Abstrahując od powyższych niejasności lub braków, uważam, że zarówno pod względem teoretycznym jak i metodologicznym recenzowana rozprawa mgra Ilaria Coli jest bardzo dobrze przygotowana i świadczy o dużym doświadczeniu dydaktycznym Autora. Część teoretyczna stanowi właściwe wprowadzenie do badania: wybór zagadnień i definicji został prawidłowo dokonany. Autor wykazał się też świetną znajomością literatury przedmiotu – szczególnie tej włoskojęzycznej. Należy również podkreślić ogrom pracy włożonej przez Autora w analizę tłumaczeń przygotowanych przez studentów i jego wieloletni wkład w promowanie nowoczesnej dydaktyki. Co więcej, godna uznania jest również jego kompetencja informatyczna: znajomość programów służących do obróbki filmów video oraz dokładne opisanie ich w rozprawie.

Wniosek

Chciałabym podkreślić, że rozprawę doktorską mgra Ilario Coli oceniam bardzo dobrze. Praca napisana jest prawidłowo, a struktura i treść rozdziałów są przemyślane i odpowiednio uporządkowane. Jej poziom teoretyczny i metodologiczny, wyczerpujące opracowanie tematu oraz sposób przedstawienia problemu badawczego nie pozostawiają żadnych wątpliwości, że Doktorant doskonale porusza się w dziedzinie glottodydaktyki. Jego rozprawa z pewnością stanowi duży wkład w rozwój polskiej i włoskiej italianistyki. **Uważam, że całkowicie odpowiada ona wymaganiom stawianym przez ustawę rozprawom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgra Ilario Coli do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Toruń, 26 lipca 2023

Dr hab. Marta Kaliska, prof. UMK